

**Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Людмилі СОКУРЯНСЬКІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022**

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, доктора політичних наук (спеціальність 23.00.02 — Політичні інститути та процеси), доцента, професора кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Вінникової Наталії Анатоліївни на дисертаційну роботу Крижанівської Вікторії Ігорівни «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 054 – Соціологія.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Досліджувана тема є надзвичайно актуальною, оскільки в сучасному українському суспільстві спостерігається тенденція до політичної пасивності та ухилення від участі у політичних процесах серед студентської молоді. Політична нестабільність спричиняє розчарування громадян у політиці та апатію до політичної участі. Саме тому абсентеїзм як свідоме ухилення від участі у виборчих процесах, а в широкому тлумаченні — від участі у будь-яких політичних подіях залишається характерною рисою сучасного українського суспільства, зокрема молоді та її найбільш активної частини — студентів. Поширення популізму є фактором збільшення недовіри до політичних інститутів та розчарованості у політиці держави.

Розвиток інформаційного суспільства, широке впровадження інформаційно-комунікативних технологій та нових медіаформ політичної участі створює сприятливі умови для більшої залученості молоді до політичних процесів, дає можливість долучатися до громадянських акцій в онлайн-просторі.

Водночас потребує комплексного моніторингового дослідження ефективність цих практик і їх вплив на громадян.

Метою дисертаційного дослідження є виявлення причин і наслідків студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві, що дозволило виокремити причини незацікавленості студентської молоді у політичних процесах, що дає змогу розуміти їх поведінку, відповідно до чого авторкою розроблено практичні рекомендації щодо реагування на студентський абсентеїзм з урахуванням його ризиків для суспільства.

Викладена дослідницька проблема і представлені гіпотези дають підстави констатувати не лише гостру актуальність обраної проблематики в прикладному вимірі, а й її значущість для прирощення концептуального обґрунтування.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертаційна робота виконана на соціологічному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 177 найменувань і 4 додатків.

У **першому** розділі визначені лінгвістичні особливості вживання поняття «абсентеїзм» та надано авторське визначення цього феномену, а також соціологічну інтерпретацію сутності абсентеїзму крізь призму низки теоретико-методологічних підходів, що дозволило розширити трактування сутності абсентеїзму, зокрема вийти за межі трактування його лише в електоральному аспекті. Також приділено увагу можливим методологічним підходам дослідження абсентеїзму (в рамках якісної та кількісної методології), окреслено обмеження застосування кількісної методології, що є значною перевагою дисертації.

У **другому** розділі розглянуто особливості діджиталізації політичної участі, переваги і недоліки цифровізації політичної участі в умовах формування нового віртуального комунікативного простору, виникнення нових цифрових форм та інструментів політичної участі (е-голосування, е-петиції, онлайн-

флешмоби тощо). Окреслено загрози діджиталізації політичної участі, такі як виникнення цифрової нерівності, посилення маніпулятивних впливів, проблеми забезпечення інформаційної безпеки тощо. Розглянуто особливості політичних комунікацій різних поколінь, зокрема студентів як представників «цифрового покоління», розроблено авторську типологію студентів як політичних акторів, розглянуто взаємозумовленість політичної пасивності та громадянської активності студентів. На основі авторського SWOT-аналізу окреслено окрім ризиків та недоліків студентського абсентеїзму, переваги та сильні сторони, що відкриває новий ракурс розуміння та аналізу значущості та наслідків абсентеїзму.

У **третьому** розділі представлені результати емпіричного дослідження студентського абсентеїзму. На основі вторинного аналізу даних соціологічних досліджень, дискурс-аналізу та результатів авторського дослідження виявлено причини студентського абсентеїзму, ставлення студентів до політики, наявні упередження, підтверджено авторські гіпотези (3 з 4) причин студентського абсентеїзму. Емпіричні дані дозволили авторці дійти висновку, що важливим чинником абсентеїзму є почуття внутрішньої та зовнішньої політичної ефективності (переконаність у можливості впливати на політичні рішення та довіра до політичних структур). Разом з тим виявлено, що студентській молоді притаманна низька довіра до політичних інститутів та інституту виборів. Відповідно до виявлених причин та загроз студентського абсентеїзму запропоновано рекомендації для нівелювання загроз при ігноруванні зростання рівня студентського абсентеїзму.

У **висновках** окреслені основні результати дисертаційного дослідження, практичне значення отриманих результатів, а також перспективні напрями їх використання, зокрема викладено можливі напрямки для подальших соціологічних досліджень зазначеної проблематики.

Список використаних джерел містить як вітчизняні, так і закордонні напрацювання, що свідчить про те, що авторка спирається на сучасні дослідження даної проблематики.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами грантами

Деякі здобутки та наукові розвідки дисертантки опубліковані у колективній монографії «Студент у сучасному комунікативному просторі» (підготовлено розділ «Студент у політичних комунікаціях у цифрову епоху» у співавторстві з науковим керівником) у межах однойменної науково-дослідної роботи (номер державної реєстрації: 0120U101802, науковий керівник — академік НАН України В. С. Бакіров, 2020–2023), що реалізується на соціологічному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Основні результати дисертаційної роботи Крижанівської В. І. відповідають критеріям новизни, обґрунтованості та достовірності. Результати проведеного дисертаційного дослідження у вигляді авторських наукових гіпотез та положень, висновків і рекомендацій мають високий ступінь обґрунтованості, який підтверджується аналізом і узагальненням теоретико-методологічних підходів, а також поєднанням вторинного аналізу даних та власного емпіричного дослідження для досягнення поставлених завдань.

Обґрунтованість наукових досліджень і висновків забезпечено коректним використанням якісної методології для проведення власного емпіричного дослідження, а також загальнонаукових методів, таких як аналіз і синтез, компаративний і системний аналіз, типологізація, узагальнення та порівняння, коректне використання методів збору та аналізу соціологічних даних.

Зокрема, достовірність і обґрунтованість отриманих результатів забезпечується:

- комплексним використанням соціологічних теоретико-методологічних підходів в якості теоретико-методологічної бази: структурно-

функціональний підхід Т. Парсонса, теорія структурації Е. Гідденса теорія структурного конструктивізму П. Бурд'є;

- застосуванням SWOT-аналізу студентського абсентеїзму для визначення недоліків та переваг абсентеїзму для функціонування суспільства;
- здійсненням вторинного аналізу даних соціологічних досліджень, проведених Інститутом соціології НАН України, соціологічною службою Центру Разумкова, соціологічною групою «Рейтинг», GfK Ukraine, загальноєвропейське дослідження в межах проекту MY PLACE та інші;
- проведенням дискурс-аналізу інтерв'ю студентів, спрямованого на виявлення специфіки сприйняття студентами власної політичної участі та політики в цілому;
- проведенням авторського соціологічного дослідження (структуровані інтерв'ю зі студентами Києва, Львова, Харкова), присвяченого вивченню причин абсентеїзму серед студентів, оцінці внутрішньої та зовнішньої політичної ефективності;
- наданням рекомендацій, конкретних інструментів щодо мінімізації студентського абсентеїзму з метою нівелювання його негативних наслідків;
- науковою апробацією результатів дослідження на 5 всеукраїнських і міжнародних конференціях.

5. Основні наукові результати отримані авторкою та їх наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше здійснено комплексний соціологічний аналіз сутності абсентеїзму з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їхнього впливу на політичну та громадянську активність громадян, зокрема студентів. Дисертантка пропонує власне визначення феномену абсентеїзму, розглядаючи його дві форми – активний і пасивний, що можна вважати теоретичним здобутком здобувачки.

Розгляд абсентеїзму крізь призму 13 соціологічних концепцій дозволив дати більш глибоке розуміння його сутності саме з соціологічної точки зору, уникаючи сприйняття лише в політологічному та, зокрема, електоральному контексті. Також власне визначення та інтерпретації сутності абсентеїзму крізь призму різних теоретико-методологічних підходів дозволили комплексно проаналізувати абсентеїзм як об'єктивний феномен без превалювання негативних конотацій.

Значною перевагою та науковою новизною дисертаційного дослідження є розгляд переваг абсентеїзму для функціонування суспільства (на противагу здебільшого негативних оцінок сутності та наслідків абсентеїзму), серед яких зазначено демократичність (гарантія політичних прав і свобод), дерадикалізація протестних настроїв громадян, участь компетентних та небайдужих громадян, креативність та політичні інновації, розвиток громадського сектору та поява нових форм політичної участі (с. 128). Це новий погляд на сутність абсентеїзму, що відкриває новий ракурс для дослідження проблематики абсентеїзму, виводячи його з площини негативного феномену та девіантної поведінки.

Серед наукових здобутків дисертантки варто зазначити і розробку власної типології студентів як політичних акторів («традиціоналісти», «активісти», «візіонери», «шанувальники», «абсентеїсти», «цініки», «альтернативники», «кон'юктурники»), яка розроблена на основі аналізу логіки політичної взаємодії, специфіки політичних комунікацій та політичної поведінки студентів.

Крижанівською В. І. удосконалено розуміння специфіки політичної участі студентів як представників «цифрового покоління» в умовах інформаційного суспільства, онлайн-практик політичної участі тощо. Вторинний аналіз даних та власне емпіричне дослідження дозволило здобувачці дійти висновку, що інформаційно-комунікативні технології, спрощуючи доступ до інформації та надаючи додаткові інструменти для комунікацій, не змінюють мотиваційну складову політичної участі студентів. Наразі війна є чинником, який вплинув на внутрішню політичну ефективність студентів, водночас зберігаючи високий рівень недовіри до політичних інститутів.

Науковий інтерес представляють результати емпіричного дослідження дисертантки, особливо щодо сприйняття студентами політики, оцінки значущості власної політичної участі, визначення причин відмови від участі у виборах та політичних процесів в цілому, а також перспективи участі в майбутніх виборах. Авторкою виявлені причини студентського абсентеїзму, що і було метою дисертаційного дослідження, проведений SWOT-аналіз окреслив наслідки студентського абсентеїзму, на основі чого були розроблені рекомендації подолання негативних наслідків та загроз від їхнього ігнорування.

Результати дослідження Крижанівської В. І. пройшли наукову апробацію у 11 опублікованих фахових статтях (6 – у фахових збірниках України) і презентовані на 5 всеукраїнських і міжнародних конференціях.

6. Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення полягає у розробці рекомендацій щодо реагування на високий рівень студентського абсентеїзму з метою нівелювання його загроз. Запропоновані рекомендації стосуються формування партисипаторної політичної культури з моделлю представницьких дорадчих процесів (на основі європейського досвіду), розвитку і підтримки низового громадянського активізму, формування громадянських компетентностей громадян та сприяння компетентнісній участі, підтримки учнівського та студентського самоврядування, трансформації мотивації протесту на мотивацію причетності через долучення до практик громадського активізму тощо. Запропоновані рекомендації можуть бути використані для посилення громадянської освіти в Україні, покращення представленості молоді у політиці з метою забезпечення представленості інтересів молоді в політиці та їх компетентнісній участі.

7. Дотримання академічної доброчесності

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій авторки порушення принципів академічної доброчесності не виявлено. Елементів

фальсифікації чи фабрикації у наукових працях авторки, як і в рукописі дисертації, немає.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

Дисертаційна робота виконана на високому академічному рівні, проте є деякі аспекти, які б могли посилити дослідження:

1. Значно посилило б дисертаційне дослідження порівняння політичної участі в інформаційному суспільстві та доінформаційному. Здобувачка у висновках згадує про особливості політичних комунікацій та політичної участі в інформаційному суспільстві, описує характерні риси політичної участі в сучасному суспільстві, проте розуміння специфіки та трансформацій можливе у разі порівняння з етапом суспільного розвитку, який передував нинішньому.

2. Необхідні більш конкретні висновки щодо кореляції політичної пасивності та громадянської активності студентів. На основі чого зроблені отримані висновки? Якісна методологія не може виявити кореляції. Утім як авторські припущення це може бути підставою для подальших досліджень.

3. Дисертантка виявила причини студентського абсентеїзму, що відповідає загальним тенденціям і характерно для молоді загалом. Уточнень (більш конкретної артикуляції) потребує саме виокремлення специфіки абсентеїзму студентів, причин абсентеїзму студентів, що відрізняє їх від інших груп молоді.

4. Деякі рекомендації, запропоновані здобувачкою, є досить абстрактними, наприклад, «формування партисипаторної політичної культури з моделлю представницьких дорадчих процесів (на основі європейського досвіду)», «розвиток і підтримка низового громадянського активізму», що потребує більш коректного формулювання, зокрема щодо пропонування інструментів реалізації та розуміння того, для кого спрямовані дані рекомендації.

Вважаю, що зазначені зауваження є важливими, проте не критичними – не знижують цінність дисертаційної роботи і не впливають на якість дисертаційної роботи та обґрунтованість висновків, які дисертантка отримала внаслідок проведення теоретичного аналізу та емпіричного дослідження.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Крижанівської Вікторії Ігорівни «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві» за рівнем теоретичної обґрунтованості, новизною та практичним значенням її результатів є завершеною самостійно виконаною науковою працею, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 054 – Соціологія.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертація оформлена згідно з вимогами Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019).

Офіційний рецензент,
доктор політичних наук,
доцент, професор кафедри політології
філософського факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Наталія ВІННИКОВА

ВІННИКОВА НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

Результат перевірки підпису	Підпис вірний
П.І.Б.	ВІННИКОВА НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА
РНОКПП	2985107184
Організація (установа)	ФІЗИЧНА ОСОБА
Код ЄДРПОУ	
Посада	
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для даних від Надавача)	11:55:15 02.11.2023
Сертифікат виданий	КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер	5E984D526F82F38F04000000D0852C0196EF8904
Тип носія особистого ключа	Захищений
Алгоритм підпису	dstu4145
Тип підпису	Кваліфікований
Формат підпису	CAAdES-T
Сертифікат	Кваліфікований

**Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Людмилі СОКУРЯНСЬКІЙ
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022**

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, доцента, доцента кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій, доцента кафедри соціології соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидата соціологічних наук, доцента Дейнеко Олександри Олександрівни на дисертаційну роботу Крижанівської Вікторії Ігорівни «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Дисертаційна робота присвячена соціологічній концептуалізації сутності абсентеїзму та визначенню причин студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві. Актуальність теми зумовлена новими соціальними потребами і запитамі, які викликані процесами діджиталізації в інформаційному суспільстві, а також соціально-політичними кризами українського суспільства, що, зокрема, стосується інтеграції молоді до соціуму та відтворюється через практики політичної та громадянської участі за таких умов. Для студентської молоді характерним є високий рівень абсентеїзму, політична пасивність та політичний інфантилізм, що потребує реагування з метою нівелювання загроз, ігнорування яких матиме негативні наслідки для функціонування суспільства, призводитиме до деформації

функціонування демократичних інститутів і хиткості легітимності влади, консервативності політики та зниження представленості інтересів молоді. Все це робить обрану дисертанткою тему не лише теоретично евристичною, але й практично значущою, оскільки саме на молодь післявоєнне українське суспільство покладатиме ключову відповідальність за реалізацію процесів відбудови країни.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертація Крижанівської В. І. представляє собою самостійне, завершене та цілісне наукове дослідження. В роботі вдало поєднані теоретичний, методологічний і емпіричний рівні соціологічного дослідження, текст роботи добре структурований, викладений професійною соціологічною мовою, відрізняється високим рівнем методологічної культури. Робота складається з трьох розділів, кожен з яких має підрозділи, містить загальні висновки та висновки до кожного підрозділу, перелік використаних літературних джерел (177 джерел), а також додатки, в яких викладено додаткові матеріали з емпіричної частини дослідження. Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття. Дисертація написана науковим стилем мовлення, структура дисертації відповідає алгоритму, здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44, та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами

Дисертаційна робота виконана на кафедрі прикладної соціології та

соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та є складовою частиною науково-дослідної роботи «Студент у сучасному комунікативному просторі» (номер державної реєстрації: 0120U101802, науковий керівник – академік НАН України В. С. Бакіров, 2020–2023).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації забезпечена коректним застосуванням сучасних методів дослідження (як загальнонаукових, так і власне соціологічних), а також результатами авторського емпіричного дослідження. Цінність дисертаційної роботи полягає у кваліфікованому теоретичному аналізі та висвітленні проблеми, професійному використанню оприлюднених соціологічних, зокрема емпіричних, даних і власному емпіричному дослідженні, що дозволило авторці сформулювати і представити до захисту низку важливих результатів, які мають наукову новизну і суттєво розширюють соціологічне розуміння феномену політичного абсентеїзму сучасного студентства. Крім цього, авторка пропонує низку обґрунтованих практичних рекомендацій щодо подолання/мінімізації причин пасивного ставлення студентів до політичної участі, формування їхньої партисипаторної політичної культури, розвитку низового громадянського активізму, вдосконалення громадянських і політичних компетентностей студентів завдяки їхньої участі в студентському самоврядуванні, громадянській освіті тощо.

5. Основні наукові результати та їх новизна

Дисертаційна робота Крижанівської В. І. виходить за межі тлумачення абсентеїзму виключно в електоральному аспекті і пропонує його розширену соціологічну концептуалізацію, включаючи у зміст цього поняття різні

форми уникнення від політичного життя, а також від участі у вирішенні політичних та громадянських проблем, які стосуються актуального стану суспільного життя та майбутнього розвитку суспільства. Безперечним здобутком дисертантки є її аналіз можливих методологічних підходів до соціологічного вивчення абсентеїзму, окреслення особливостей кількісних та якісних методів дослідження цього феномену, визначення обмежень використання кількісної методології при вивченні обраної проблеми.

В роботі здійснена успішна спроба аналізу практик політичної та громадянської активності в інформаційному суспільстві, розглянуті питання формування нового віртуального комунікативного простору, виникнення і розповсюдження цифрових форм та інструментів політичної участі (е-голосування, е-петиції, онлайн-флешмоби тощо) та політичних комунікацій в умовах розвитку мережевих відносин, формування цифрової компетентної, комунікативної спроможності тощо; схарактеризовані такі загрозливі аспекти діджиталізації політичної участі, як виникнення цифрової нерівності, посилення маніпулятивних впливів, складнощі у забезпеченні інформаційної безпеки тощо.

Новизна дисертаційної роботи Крижанівської В. І. пов'язана з соціологічною концептуалізацією феномену абсентеїзму. Запропоновані авторські інтерпретації сутності політичної участі та абсентеїзму; проаналізовані особливості абсентеїзму, зумовлені розвитком інформаційно-комунікативних технологій, зокрема розглянуті онлайн-практики абсентеїзму. Новаторською є запропонована авторкою типологія студентів як політичних акторів, що розроблена з урахуванням специфіки їхніх політичних комунікацій, логіки політичної взаємодії та сприйняття власної політичної участі. Так, виокремлені такі типи студентів як політичних акторів: «традиціоналісти», «активісти», «візіонери», «шанувальники», «абсентеїсти», «цініки», «альтернативники»,

«кон'юктурники».

Реалізація SWOT-аналізу абсентеїзму дозволила дисертантці здійснити його комплексну оцінку та співвідношення позитивних та негативних наслідків, перспектив і загроз для функціонування суспільства. Удосконалено трактування абсентеїзму як об'єктивного та закономірного соціального феномену без превалювання негативних конотацій, зокрема абсентеїзм розглянуто як індикатор соціально-політичних трансформацій та політичних інновацій.

6. Практичне значення отриманих результатів

Практичне значення результатів дослідження полягає в розширенні знання про стан та тенденції актуалізації абсентеїзму студентів в сучасній Україні, а також в окресленні шляхів його подолання/мінімізації, наведених у сформульованих дисертанткою рекомендаціях. Отримані результати та рекомендації можуть бути використані при розробці проектів та заходів для розвитку громадянської освіти в Україні та оптимізації представленості молоді у політиці.

Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані органами державної влади при визначенні напрямів та способів реалізації державної політики у галузі освіти, що можуть сприяти розвитку громадянського та політичного активізму у молодіжному середовищі. Отримані результати можуть бути використані у викладанні таких навчальних дисциплін, як «Соціологія молоді», «Соціологія освіти», «Політична соціологія» тощо. Отримані результати можуть бути використані при розробці заходів та проектів при створенні стратегій розвитку закладів вищої освіти та системи вищої освіти в цілому.

7. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача

та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі Strikeplagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Водночас до дисертаційної роботи Крижанівської В.І. варто сформулювати певні зауваження. Серед них варто виокремити такі:

1. Неоднорідність та лоскутність теоретичної бази дослідження. Так, на сторінці 81 дисертантка зазначає, що у «дослідженні студентського абсентеїзму буде спиратися на структурно-функціональний підхід, теорію структурного конструктивізму, теорію структурації та теорію поколінь, що дозволить комплексно проаналізувати феномен абсентеїзму у напрямі визначення його особливостей та причин абсентеїзму серед студентів». Разом із тим, у подальших підрозділах, пов'язаних з авторською концептуалізацією цього поняття, залишається неочевидним, в рамках якого теоретичного підходу працює дисертантка і які конкретні положення наведених вище теорій вона використовує, аналізуючи емпіричні дані.
2. Проведений дисертанткою SWOT-аналіз (стор. 128) міг би бути більш системним, якби авторці вдалось виокремити площини впливу абсентеїзму, якими може бути не лише суспільство в цілому, а конкретні соціальні інститути чи соціальні субекти (зокрема, саме студентство). Це дозволило б охопити певні неочевидні на перший погляд соціальні прояви та наслідки цього явища як для суспільства в цілому, так і щодо його окремих підсистем, так і щодо студенства як такого.

3. Дисертаційній роботі дещо бракує вписаності у сучасний соціально-політичний контекст, зумовлений ситуацією воєнного стану, що накладає певні структурні обмеження на громадянську активність у молодіжному середовищі (заборона проведення акцій, демонстрацій тощо), а також міркувань щодо процесів відбудови України, в яких ключову роль має відігравати саме молоде покоління.

Наведені вище зауваження не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження Крижанівської В. І.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Крижанівської Вікторії Ігорівни «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві» відповідає спеціальності 054 – Соціологія. Здобувачкою повністю виконана освітня та наукова складові освітньо-наукового рівня вищої освіти.

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, а також актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їхнє наукове і практичне значення, Крижанівська В. І. заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 054 – Соціологія.

Офіційний рецензент,
кандидат соціологічних наук,
доцент, доцент кафедри прикладної
соціології та соціальних комунікацій,
доцент кафедри соціології соціологічного
факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Олександра ДЕЙНЕКО

Документ: Відгук-рецензента-Дейнеко-Крижанівська-2.docx

Розмір документа: 124401 Байт

Геш значення документа:

65d6c5ab660292ca6919e6067536fdd6f739cbe8b184f888b5bad1ee7c85b289

Кількість підписів: 1

Інформація про КЕП №" 1

Повне ім'я власника: ДЕЙНЕКО ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРІВНА

Ідентифікаційний номер: 3310504329

Організація: ФІЗИЧНА ОСОБА

Область: ХАРКІВСЬКА

Місто: М. ХАРКІВ

Результат перевірки КЕПв: Підпис вірний

Час формування КЕП: 03.11.2023 21:03

Тип позначки часу: з підписом АЦСК

Час перевірки КЕП: 03.11.2023 20:03

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Людмилі СОКУРЯНСЬКІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора соціологічних наук (спеціальність 22.00.04 — спеціальні та галузеві соціології), професора, професора кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ Нечитайло Ірини Сергіївни на дисертаційну роботу Крижанівської Вікторії Ігорівни «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 054 – «Соціологія».

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Абсентеїзм як соціально-політична апатія, свідоме ухилення від участі у будь-яких політичних подіях (вибори, референдуми, партійна діяльність тощо) є характерною рисою українського суспільства, адже Україна як незалежна держава, порівняно з більшістю інших європейських країн, не мала настільки тривалого досвіду демократії, розвинених та усталених демократичних традицій. Можливо тому, українська молодь ніколи не відрізнялася політичною освіченістю та обізнаністю, сформованою політичною ідентичністю, розвиненою політичною свідомістю. Як наслідок – низька політична активність як типова риса сучасної української молоді, навіть попри те, що нинішні студенти є представниками цифрового покоління, для якого використання діджитал-технологій політичної комунікації та політичної участі не складає особливих труднощів. Поряд з цим, як показує, в тому числі, і досвід Революції Гідності, саме молодь, зокрема студентство, стає активним політичним актором в умовах криз та соціально-політичних трансформацій.

Таким чином, має місце протиріччя: з одного боку, на рівні суспільної свідомості студентство сприймається як інтелектуальна, найбільш прогресивна, інноваційна та радикальна частина молоді і людства в цілому (більш того, українське студентство довело на практиці, що воно може і вміє захищати власні права шляхом протестів, мітингів тощо), з іншого боку, у переважній більшості студенти є політично пасивним та намагаються уникати участі у рутинних, циклічних політичних практиках (зокрема у виборах). Використовуючи соціологічну термінологію, посилаючись на наукові здобутки Л. Г. Сокурянської, дисертантка влучно характеризує це протиріччя, як розходження між високою диспозиційною суб'єктністю та низькою активізованою суб'єктністю студентської молоді (с. 27).

Важливо підкреслити, що абсентеїзм населення, зокрема, коли він проявляє себе на рівні молодого покоління, від якого повною мірою залежить перспектива розвитку суспільства, майбутнє держави, призводить до дисфункціонування демократичних інститутів, значного гальмування розвитку демократії. Отже, феномен студентського абсентеїзму потребує соціологічної концептуалізації та рефлексії, а зазначене протиріччя – розв'язання з використанням соціологічних підходів та методів.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертація складається з анотацій, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 237 сторінок: 213 сторінок основного тексту; 12 рисунків; 7 таблиць; список використаних джерел зі 177 найменувань.

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, вибір теми, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, визначено наукову новизну роботи і практичне значення отриманих результатів, описано методи, які були використані при проведенні дослідження, і особистий внесок здобувача.

У **першому** розділі визначені теоретико-методологічні засади вивчення абсентеїзму, уточнено понятійно-категоріальний апарат, концептуалізовано сутність абсентеїзму (зокрема з позиції соціологічної науки), окреслені методологічні особливості соціологічного дослідження абсентеїзму із застосуванням кількісної та якісної методології.

У **другому** розділі визначені особливості діджиталізації політичної участі, переваги і недоліки цифровізації, розглянуто практики онлайн-політичної участі і політичних комунікацій, а також онлайн-практики абсентеїзму, особливості політичних комунікацій та політичної участі різних поколінь, зокрема з акцентуванням уваги на «цифровому поколінні», представниками якого є нинішні студенти. Окреслено співвідношення політичної пасивності і громадянської активності студентів як елементу пошуку альтернативних практик та інструментів впливу й вираження поглядів у разі самоухилення від участі у політичних процесах та у виборах зокрема. Презентуються результати вторинного аналізу даних, на цій основі робиться висновок щодо політичної участі сучасної молоді, про пошук нею альтернативних, неконвенційних форм такої участі, зокрема у громадському секторі, про невисокий рівень громадянської активності, виражений, переважно, у волонтерстві та донатах на підтримку ЗСУ.

У **третьому** розділі представлені результати емпіричного дослідження стану і тенденцій студентського абсентеїзму. Емпіричну базу для висновків склали результати вторинного аналізу даних, а також авторського дослідження – інтерв'ю зі студентами 3-х центрів вищої освіти України (Київ, Львів, Харків), проведеного дисертантом. Зазначається, що емпіричні дані вказують на упереджене ставлення молоді до участі у виборах, низьку активність у діяльності інститутів громадянського суспільства. Поряд з цим спостерігається зростання участі у волонтерських та благодійних організаціях. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну розглядається як чинник значної ціннісної та мотиваційної трансформації політичної та громадянської активності студентів. Проте зауважується, що значна частина студентів залишається переконаними

абсентеїстами з негативним ставленням до політики та зневірою у можливість щось змінити у цьому напрямі. Представлені розроблені дисертанткою заходи, спрямовані на нівелювання причин та загроз від збільшення рівня абсентеїзму серед студентів.

У **висновках** представлені основні результати проведеного дослідження, практичне значення отриманих результатів і можливі шляхи їх використання, окресленні напрями для подальших соціологічних досліджень в межах порушеної у дисертації проблематики.

Список використаних джерел свідчить про те, що під час роботи було проаналізовано сучасні результати наукових досліджень.

Дисертація є завершеною науковою працею, а її оформлення відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету міністрів України від 12.01.2022 р. №44) та Наказу Міністерства освіти та науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами грантами

На соціологічному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна реалізується низка дослідницьких проєктів, до виконання яких залучаються аспіранти та їх наукові керівники. Одним з таких проєктів є «Студент у сучасному комунікативному просторі» (номер державної реєстрації: 0120U101802, науковий керівник – академік НАН України В. С. Бакіров, 2020–2023 рр.). За результатами дисертаційного дослідження здобувачки В. І. Крижанівської (у співавторстві з науковим керівником) підготовлено розділ «Студент у політичних комунікаціях у цифрову епоху» до колективної монографії «Студент у сучасному комунікативному просторі», за проблематикою однойменного науково-дослідного проєкту, зазначеного вище.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Обґрунтованість наукових досліджень, висновків забезпечено коректним використанням методів аналізу та синтезу, історичного аналізу,

компаративного аналізу, системного аналізу, типологізації, узагальнення та порівняння, а також коректним використанням емпіричних даних, методів збору та аналізу соціологічних даних.

Достовірність і обґрунтованість отриманих результатів забезпечується:

- використанням відомих та апробованих підходів та теорій, зокрема, структурно-функціонального підходу (Т. Парсонс), теорії структурного конструктивізму (П. Бурд'є), теорії структурації Е. Гідденса та ін.;
- проведенням SWOT-аналізу студентського абсентеїзму (визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз);
- проведенням ретельного вторинного аналізу даних низки соціологічних досліджень, реалізованих відомими в Україні та за її межами дослідницькими інституціями, центрами та організаціями (ІС НАН України, соціологічною службою Центру Разумкова, соціологічною групою «Рейтинг», GfK Ukraine, загальноєвропейське дослідження в межах проєкту MY PLACE та ін.);
- проведенням дискурс-аналізу, спрямованого на виявлення специфіки сприйняття студентами політики та власної політичної участі;
- проведенням авторського соціологічного дослідження (з використанням якісної методології), присвяченого вивченню причин абсентеїзму серед студентів (n=30, 2023 р.);
- апробацією отриманих даних на 5 всеукраїнських і міжнародних конференціях;
- формулюванням конкретних рекомендацій щодо можливих шляхів подолання/мінімізації студентського абсентеїзму в умовах сучасного українського суспільства.

5. Основні наукові результати отримані автором та їх наукова новизна

Основні наукові результати та висновки дисертації були апробовані під час всеукраїнських і міжнародних конференцій та знайшли відображення у наукових публікаціях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 11 наукових праць, серед яких: 6 – у виданнях, включених до переліку фахових видань України (з присвоєнням категорії «Б») з соціологічних наук; 5 – у збірках

матеріалів і тез конференцій (2 – міжнародних, 3 – всеукраїнських). Серед опублікованих наукових праць 9 – одноосібні та 2 – у співавторстві (з чіткою ідентифікацією авторського внеску).

Дисертант отримав наступні наукові результати:

1. *Вперше* здійснено соціологічну концептуалізацію феномену студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві, зокрема розглянуто особливості його прояву, онлайн-практики, причини та наслідки абсентеїзму студентів, проведено комплексну оцінку та співвідношення позитивних та негативних наслідків, перспектив і загроз студентського абсентеїзму для функціонування суспільства, що дозволило сформулювати рекомендації щодо можливих шляхів його подолання/мінімізації;

2. *Вперше* запропоновано типологію студентів як політичних акторів, виходячи зі специфіки їхніх політичних комунікацій, логіки політичної взаємодії та сприйняття власної політичної участі. Зокрема, виділено 8 типів студентів як політичних акторів: «традиціоналісти», «активісти», «візіонери», «шанувальники», «абсентеїсти», «циніки», «альтернативники», «кон'юктурники». Доведено, що в сучасному студентському середовищі найбільш поширеними є такі типи, як «шанувальники» та «абсентеїсти»;

3. *Удосконалено* визначення поняття «абсентеїзм» з соціологічної точки зору, яке отримало інтерпретацію як свідоме ухилення від участі у політичному житті суспільства, в тому числі від участі у виборах, у вирішенні політичних та громадянських проблем, які стосуються актуального стану суспільного життя та майбутнього розвитку країни. Запропоновано та надано визначення понять: «пасивний абсентеїзм» (уникнення будь-якої участі у політичних та громадянських активностях) та «активний абсентеїзм» (активна демонстрація свого негативного ставлення до існуючої політичної системи та суспільного укладу, публічна маніфестація своєї позиції, заклик бойкотувати певні політичні процеси, пошук альтернативних та більш ефективних інструментів впливу);

4. *Удосконалено* трактування абсентеїзму як об'єктивного та закономірного соціального феномену без превалювання негативних конотацій,

сприйняття абсентеїзму як індикатору соціально-політичних трансформацій та політичних інновацій;

5. *Удосконалено* визначення специфіки політичних комунікацій та політичної участі різних поколінь студентської молоді, зокрема розглянуто онлайн-практики абсентеїзму та політичної участі, що найбільше характерні саме для студентів, які належать до цифрового покоління (уникнення соціальної мережі Facebook як більш політичної та призначеної для «дорослих», неприєднання до сторінок та груп політичної тематики в соціальних мережах, трансформація негативного ставлення до політики у висміювання різноманітних політичних феноменів, процесів, лідерів (меми, тролінг), участь в онлайн-мітингах та онлайн-флешмобах тощо);

6. *Дістала подальший розвиток* інтерпретація сутності абсентеїзму крізь призму таких теоретико-методологічних підходів, як структурно-функціональний підхід, теорія структурного конструктивізму, теорія структурації, теорія постструктуралізму або теорія дуальності, теорія відносної депривації, теорія поколінь, «популістична теорія», комунітаристська теорія, концепція «прискороного розвитку плюралізму», теорія ритуалів взаємодії або теорія інтерактивних ритуалів, а також завдяки залучення до аналізу абсентеїзму теоретичних напрацювань щодо феноменів довіри, політичних традицій, стереотипів та упереджень, що дає змогу комплексно досліджувати абсентеїзм як соціальний феномен, враховуючи його різні аспекти, що зумовлює більш глибоке розуміння сутності абсентеїзму та його впливу на соціально-політичне життя соціуму;

7. *Дістав подальший розвиток* аналіз співвідношення та взаємозв'язку політичної пасивності та громадянської активності студентів, ціннісна та мотиваційна складова яких значно трансформується в умовах таких соціальних викликів та криз, як війна;

8. *Дістало подальший розвиток* трактування взаємозумовленості абсентеїзму та політичної ідентифікації студентів, що визначається такими

суб'єктивними чинниками, як відчуття власної політичної ефективності та довіра до політичних інститутів, зокрема до інституту виборів.

6. Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів для подальших емпіричних досліджень стану та тенденцій абсентеїзму студентів з урахуванням політичного контексту та соціальних трансформацій, а також для посилення проєктів та заходів для розвитку громадянської освіти в Україні, формування чи оптимізації представленості молоді у політиці з метою сприяння представленості інтересів молоді в політиці та їхньої компетентної участі.

Окрім того, значення дисертації підкріплене наступними її перевагами:

1. Проведено ґрунтовний аналіз ключового поняття «абсентеїзм». Розглянуті британська, німецька, французька, італійська, українська традиції інтерпретації цього поняття. Всебічно проаналізовані наукові публікації, наявні у НМБД Scopus, продемонстровано, що проблематика абсентеїзму окреслена у різних сферах наукового знання (медицина, психологія, медсестринство, бізнес та менеджмент та ін.), поряд з цим, доведено необхідність уточнення феномену студентського абсентеїзму саме з позиції соціології. Абсентеїзм як політичну неучасть, явище суголосої політичній апатії, аполітизму, розглянуто у дихотомії з політичною участю, політичною активністю. На цій основі запропоноване розширене визначення абсентеїзму, зокрема як свідомого ухилення від участі у громадянському та політичному житті суспільства, в електоральних процесах;

2. Заслуговують на позитивну оцінку наукової спільноти і подальший розвиток запропоновані дисертанткою інтерпретації абсентеїзму: як «втечі від свободи» (с. 62); крізь призму феномену довіри (с. 65); крізь призму (політичних) традицій та ритуалів (участь у виборах як ритуал) (с. 67); як відмову від номінації себе як політичного суб'єкта, як політичного актора (с. 150);

3. Проаналізовані результати низки кількісних досліджень, присвячених проблемам політичної участі та громадянської активності населення України. На

цій основі доведено, що такі дослідження потребують вікового розрізу (виокремлення молоді та студентів), а також коригування інструментарію (охоплення всіх складових соціально-політичної активності);

4. Проведено широкий огляд кількісних та якісних методів збору даних, висвітлені сильні і слабкі сторони кожного з цих методів, зокрема їх евристичного потенціалу у дослідженні студентського абсентеїзму;

5. Доведено, що такі, на перший погляд, позитивні та природні процеси, як діджиталізація політичних комунікацій та цифровізація політичної участі, несуть в собі низку загроз. Саме для молодого «цифрового» покоління характерним є те, що політична активність переважно відбувається в соціальних медіа і заміщує участь та активність офлайн. Здавалось би, що все має бути навпаки, втім соціальні медіа та інтернет-комунікації значно розширюють практики та форми вираження абсентеїзму. Молоді люди надають перевагу участі у менш професійній та контрольованій політичній діяльності, що призводить до диверсифікації політичної участі. Самі студенти вважають такі формати надієвими та дещо негативними, оскільки вони призводять тільки до сварок у соціальних мережах, а не до вирішення актуальних проблем (с. 179);

6. Проведено SWOT-аналіз студентського абсентеїзму, виявлені його позитивні та негативні наслідки, сильні та слабкі сторони, можливості та загрози. На цій основі доведено, що, з одного боку, абсентеїзм виступає фактором соціального роз'єднання у суспільстві, призводить до дестабілізації функціонування громадянського суспільства, а з іншого – він може слугувати фактором «згуртування навколо недовіри» (с. 127–128);

7. Доведено, що повномасштабне вторгнення росії в Україну вплинуло на політичну та громадянську активність української молоді, що фіксується всіма соціологічними дослідженнями, в тому числі і результатами авторського дослідження дисертантки. Пори це, рівень політичного інтересу студентів та оцінка власної політичної ефективності все ще залишаються доволі низькими (с. 163). Також залишається низьким рівень обізнаності та політичної компетентності студентів (с. 167);

8. На основі проведеного дослідження сформульовані конкретні рекомендації щодо можливих заходів з нівелювання причин та загроз від збільшення рівня абсентеїзму серед студентів (с. 182). Акцент зроблено на необхідності розвитку і поширення практик деліберативної демократії, збільшення залучення молоді до окреслення та вирішення проблем, які стосуються цієї соціально-демографічної групи. Також наголошено на важливості розвитку практик участі учнів та студентів в органах учнівського та студентського самоврядування, які мають формуватися шляхом виборів і слугувати ефективним інструментом подолання політичного інфантилізму.

7. Дотримання академічної доброчесності

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушення принципів академічної доброчесності не виявлено. Елементи фальсифікації чи фабрикації у наукових працях автора, як і у рукописі дисертації, відсутні.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

Є певні важливі аспекти, які залишилися поза увагою здобувача, поза межами тексту дисертаційної роботи, а саме:

1. Недостатньо обґрунтованою виглядає типологія, запропонована дисертанткою (8 типів студентів як політичних акторів: «традиціоналісти», «активісти», «візіонери», «шанувальники», «абсентеїсти», «цініки», «альтернативники», «кон'юктурники»). Зрозуміло, що автор не вигадав ці типи, що вони логічно виведені, втім з тексту дисертації не зрозуміло, виведені звідки і чому саме такі. Перед викладом у тексті типології авторка зазначає лише наступне: «Ставлення до політики та власної політичної участі, специфіка політичних комунікацій та загалом логіка політичної взаємодії дозволяє нам виокремити декілька типів студентів як політичних акторів» (с. 109);

2. З тексту роботи не зрозуміло, яким чином було виконане наступне завдання: «з'ясувати причини та можливі кореляції між політичною пасивністю та громадянською активністю сучасних українських студентів». Це завдання неможливо повністю вирішити без кількісного дослідження, особливо, якщо

йдеться про «кореляції». Проведення хоча б пілотажного (на невеликій виборці) кількісного дослідження, дало б змогу посилити, по-перше, висновок щодо заявленої кореляції, а по-друге, аргументацію щодо виділених типів;

3. В авторському дослідженні (30 інтерв'ю) у якості респондентів виступили тільки ті студенти, які не брали участь у виборах Президента у 2019 році, у парламентських виборах 2019 року та у місцевих виборах. Ми розуміємо прагнення автора дослідити саме абсентеїстів, втім на нашу думку, варто було б для порівняння повести інтерв'ю зі студентами, які брали участь в аналогічних електоральних заходах, з'ясувати їх мотиви, громадянську позицію, рівень політичної компетентності освіченості тощо. Це склало б гарну альтернативу пілотажному кількісному дослідженню, адже порівняння відповідей (цитат) респондентів дало б можливість як уточнити певні зв'язки, так і посилити уявлення про ті типи, які є протилежними, наприклад, по відношенню до найбільш поширених «шанувальників» та «абсентеїстів»;

4. Дисертантка інтерпретує і пояснює сутність абсентеїзму крізь призму структурно-функціонального підходу, теорії структурного конструктивізму, теорії структурації, теорії постструктуралізму та ін. З урахуванням того, що всі ці підходи і теорії значною мірою віддавлені від українських реалій, має сенс пошук відповідних теоретико-методологічних напрацювань серед здобутків вітчизняних соціологів. На нашу думку, робота виграла б від застосування структурно-діяльнісного підходу, авторкою якого є вітчизняна дикторка соціологічних наук О. Д. Куценко, тим більше, що наукове визрівання цього підходу відбувалося саме на теренах соціологічного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Підкреслимо, що зазначені зауваження не впливають на якість дисертаційної роботи і обґрунтованість висновків, до яких дійшла здобувачка за результатами власних теоретичних розвідок та емпіричного дослідження.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Крижанівської Вікторії Ігорівни на тему: «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 054 – «Соціологія», є актуальною, завершеною науковою працею, що виконана на належному науково-теоретичному рівні, з логічно та доступно викладеним матеріалом.

У роботі виконане важливе наукове завдання, яке полягає у виявленні причин і наслідків студентського абсентеїзму як соціального феномену в інформаційному суспільстві та, на цій основі, сформульовані рекомендації щодо можливих шляхів подолання/мінімізації студентського абсентеїзму в умовах сучасного українського суспільства.

Здобувачка Крижанівська Вікторія Ігорівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 054 – «Соціологія».

Офіційний опонент,
доктор соціологічних наук,
професор, професор кафедри
соціології та психології
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Ірина НЕЧИТАЙЛО

НЕЧИТАЙЛО ІРИНА СЕРГІЇВНА

Результат перевірки підпису

Підпис вірний

П.І.Б.

НЕЧИТАЙЛО ІРИНА СЕРГІЇВНА

РНОКПП

2924008686

Організація (установа)

ФІЗИЧНА ОСОБА

Код ЄДРПОУ

Посада

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для даних від Надавача)

14:49:51 02.11.2023

Сертифікат виданий

КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер

5E984D526F82F38F040000005FA52C01AE3B8A04

Тип носія особистого ключа

Захищений

Алгоритм підпису

dstu4145

Тип підпису

Кваліфікований

Формат підпису

CAAdES-T

Сертифікат

Кваліфікований

**Голові
разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору Людмилі СОКУРЯНСЬКІЙ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022**

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора соціологічних наук (спеціальність 22.00.04 — спеціальні та галузеві соціології), професора, професора кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету Зоськи Яни Володимирівни на дисертаційну роботу Крижанівської Вікторії Ігорівни «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 054 – Соціологія.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження

Дисертаційна робота присвячена актуальній проблемі сьогодення, що стосується проблематики ухилення від політичної участі студентства – абсентеїзму. Студенти як окрема група молоді характеризується радикалізацією соціальної та політичної поведінки у періоди соціально-політичних трансформацій, водночас для них характерно низький рівень залученості у політичні процеси, які не є пріоритетними у повсякденному житті. Політичні трансформації, в яких перебуває Україна, революції та війна, з одного боку, дистанціюють громадян від влади, призводять до розчарованість у політичних структурах, але, з іншого боку, зростає рівень самоусвідомлення та почуття громадянської відповідальності. Тому дана робота є надзвичайно актуальною у нинішніх умовах, оскільки спрямована на розуміння природи студентського абсентеїзму, виявлення причин і наслідків студентського абсентеїзму з соціологічної наукової призми, розглядає вплив цифрових технологій на рівень політичної участі студентів, а також враховує та оцінює вплив війни на

мотиваційну складову студентів щодо участі у політичному житті країни та перспективи майбутніх змін.

Інформаційно-комунікативні технології в інформаційному суспільстві розширюють можливості залучення студентської молоді до практик політичної участі та політичних комунікацій, проте дискусійним питанням залишається наслідки діджиталізації політичної участі (з урахування переваг і загроз цього процесу), а також рівень залученості молоді в онлайн-практики політичної участі у віртуальному просторі та соціальних мережах. Ця проблематика також окреслена у дисертаційному дослідженні.

Відповідно до поставленої мети, яка спрямована на визначення причин і наслідків студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві, та завдань дисертанткою запропоновані рекомендації щодо нівелювання загрози та ризиків від студентського абсентеїзму, що підкреслю практичну значущість даної роботи.

Це свідчить про те, що тематика дисертаційного дослідження Крижанівської В. І. є актуальною і значущою як з наукової точки зору в області соціології, так і з практичної, а її результати є важливими для майбутніх досліджень у сфері соціології.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертаційна робота виконана на кафедрі прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Дисертаційна робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 177 найменувань і додатків.

У **першому** розділі здійснено етимологічний аналіз сутності абсентеїзму у різних наукових традиціях, надано соціологічну інтерпретацію сутності абсентеїзму (зокрема, здійснено комплексний соціологічний аналіз абсентеїзму крізь низку теоретико-методологічних підходів) та запропоновано авторське трактування абсентеїзму як свідомого ухилення від участі у політичному та

громадянському житті суспільства у широкому сенсі та від участі у виборах зокрема, а також уникання участі у вирішенні політичних та громадянських проблем, які стосуються спільного укладу життя та спільного майбутнього розвитку, запропоновано авторську типологію абсентеїзму (активний і пасивний тип), окреслено евристичні та методологічні можливості застосування кількісної та якісної методології дослідження абсентеїзму, зокрема, зазначено методологічна обмеження використання кількісної методології.

У **другому** розділі приділено увагу особливостям політичної участі в інформаційному суспільстві, зокрема онлайн-практикам політичної участі та політичних комунікацій, появі нових форм політичної участі (е-голосування, е-петиції тощо), розглянуто переваги і загрози діджиталізації політичної участі, зокрема серед загроз виокремлено цифрову нерівність, проблеми кібербезпеки, розширення спектру маніпулятивних та негативних технологій. Визначено характерні для студентів як «цифрового покоління» риси політичних комунікацій та розроблено авторську типологію студентів як політичних акторів (8 типів, серед яких найпоширенішими є «шанувальники» та «абсентеїсти»). Визначено переваги та недоліки студентського абсентеїзму на основі здійснено SWOT-аналізу, що є авторською розробкою та новим поглядом на наслідки абсентеїзму, оскільки передбачає виокремлення і позитивних наслідків студентського абсентеїзму.

У **третьому** розділі представлені результати вторинного аналізу даних та емпіричного дослідження студентського абсентеїзму. На основі цих даних розглянуто взаємозумовленість політичної ідентифікації і політичної участі студентів, окреслено абсентеїзм як складову політичної соціалізації студентів, пов'язану з політичною та громадянською культурою, впливом упереджень та політичних стереотипів на мотивацію молоді, що відтворюється каналами комунікації та через соціальні і політичні практики. Дікурс-аналіз та власне емпіричне дослідження дозволили авторці зробити висновки щодо внутрішньої та зовнішньої політичної ефективності студентів, визначити особливості їх політичної поведінки з урахування онлайн політичних практик, визначити

причини неучасті та як змінилось їх ставлення до політики та власної участі після початку війни. На основі визначених причин та наслідків студентського абсентеїзму були запропоновані практичні рекомендації щодо нівелювання негативних наслідків у разі ігнорування загроз від студентського абсентеїзму для функціонування суспільства.

У **висновках** зазначено основні результати дисертаційного дослідження, практичне значення отриманих результатів, а також перспективні напрями їх використання та подальші напрями для соціологічного дослідження даної проблематики.

Список використаних джерел містить як вітчизняні, так і закордонні роботи (як класичні, так і сучасні), що свідчить про те, що автор спирається на актуальні дослідження проблематики абсентеїзму.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами грантами

Наукова апробація роботи над дисертацією дисертантки має відображення у колективній монографії «Студент у сучасному комунікативному просторі» (підготовлено розділ «Студент у політичних комунікаціях у цифрову епоху» у співавторстві з науковим керівником), що підготовлена у межах однойменної науково-дослідної роботи (номер державної реєстрації: 0120U101802, науковий керівник — академік НАН України В. С. Бакіров, 2020–2023), що реалізується на соціологічному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій Крижанівської В. І. дає змогу зробити висновок, що результати є науково обґрунтованими, достовірними та відповідають меті й завданням дисертаційної роботи. Достовірність та обґрунтованість наукових результатів і висновків дисертаційної праці не викликають жодних сумнівів і забезпечуються високим рівнем апробації та наукових видань, у яких опубліковано результати дослідження.

Обґрунтованість наукових досліджень і висновків забезпечується:

- коректним використанням теоретико-методологічної бази для теоретичного аналізу предмету дослідження (зокрема, структурно-функціональний підхід Т. Парсонса, теорія структурації Е. Гідденса, теорія структурного конструктивізму П. Бурд'є);
- комплексним використанням вторинного аналізу даних та власного емпіричного дослідження для реалізації поставленої мети та завдань дисертаційного дослідження;
- застосуванням порівняльного аналізу, а також інших загальнонаукових методів;
- застосуванням SWOT-аналізу для визначення переваг та недоліків студентського абсентеїзму для функціонування суспільства;
- науковою апробацією результатів дослідження на 5 всеукраїнських і міжнародних конференціях.

5. Основні наукові результати отримані автором та їх наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає у соціологічній концептуалізації феномену абсентеїзму, визначенні причин та наслідків студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві.

Можна відзначити найбільш важливі наукові результати, які мають наукову новизну.

Крижанівська В. І. не тільки узагальнила й критично переосмислила понятійний апарат абсентеїзму, здійснивши етимологічний аналіз різних наукових шкіл, а внесла до нього тлумачення в соціологічному контексті, запропонувавши авторське визначення поняттю абсентеїзм та запропонувавши типологію абсентеїзму – пасивний абсентеїзм (уникнення будь-якої участі у політичних та громадянських активностях) і активний (передбачає активну демонстрацію свого негативного ставлення до існуючої політичної системи та громадського укладу, публічна демонстрація своєї позиції, заклик бойкотувати певні політичні процеси чи пошук альтернативних та більш ефективних

інструментів впливу) (с. 57). Це є значною перевагою дисертаційного дослідження та окреслює новий ракурс для соціологічного дослідження феномену абсентеїзм. Теоретичним здобутком дисертантки можна вважати і розгляд сутності абсентеїзму крізь призму низки соціологічних підходів та теорій, що окреслило евристичні можливості розгляду абсентеїзму з різних ракурсів як комплексного соціального феномену.

Наукову і практичну цінність має розроблена авторкою типологія студентів як політичних акторів, що є однією з моделей для розуміння логіки політичної взаємодії студентів.

У дисертації поглиблено уявлення про розмаїття форм політичної участі в інформаційному суспільстві, а також зазначено особливості онлайн-практик політичної участі та політичних комунікацій студентів як представників «цифрового покоління». Цінним є і огляд практик та форм вираження абсентеїзму в умовах діджиталізації політичної участі (публічна демонстрація у соціальних медіа своєї неучасті, участь в онлайн-мітингах / акціях протесту / флешмобах, тролінг політиків тощо).

Важливим аспектом є те, що дисертантка враховує фактор війни, зокрема, за результатами вторинного аналізу даних та власного емпіричного дослідження демонструє, яким чином війна вплинула на мотивацію студентів та як перспективи активізації політичної участі студентів у майбутньому.

Цінним є також розширення уявлень про сприйняття студентами сутності політики, оцінка власної спроможності впливати на прийняття політичних рішень, на існуючі упередження про політику, рівень залученості до політичної участі та політичних комунікацій у соціальних мережах, що здійснено на основі дискурс-аналізу та власного емпіричного дослідження.

Важливо, що дисертантка має наукову апробацію результатів дослідження – результати роботи були представлені на 5 конференціях (всеукраїнських та міжнародних) а також опубліковані в 11 фахових збірниках України.

6. Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення полягає у можливості їх використання, по-перше, для подальших емпіричних досліджень стану та тенденцій абсентеїзму студентів, з урахуванням політичного контексту та соціальних трансформацій, а по-друге, розроблені практичні рекомендації щодо нівелювання загроз студентського абсентеїзму можуть бути використані при розробці проєктів та заходів для розвитку громадянської освіти в Україні, формування чи оптимізації представленості молоді у політиці з метою сприяння представленості інтересів молоді в політиці.

7. Дотримання академічної доброчесності

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій дисертантки відсутні порушення принципів академічної доброчесності. Не виявлено елементів фальсифікації чи фабрикації у наукових працях автора, як і у рукописі дисертації.

8. Дискусійні положення та зауваження до тексту дисертації

Підкреслюючи основні позитивні риси та властивості дисертаційної роботи, що аналізується, вважаємо за доцільне висловити декілька зауважень, які потребують пояснень у перебігу захисту, та виказати побажання щодо подальших наукових розвідок.

1. У дисертаційній роботі Крижанівська В. І. пише про радянський вплив на політичну культуру України та надає рекомендації щодо необхідності видозміни політичної культури України. Виникає питання, чи звертала увагу дисертантка на те, хто впливає на студентів та є ретранслятором радянської та російської пропаганди і відповідної політичної культури, оскільки нинішні студенти є вже поколінням незалежної України, які соціалізувалися вже в іншій ціннісній системі та політичній культурі?

2. Перспективним напрямом стала б апробація отриманих якісних даних на великому масиві. Зокрема, це може стосуватися як загального ставлення студентів до політики та власної політичної участі, у майбутній перспективі, так і щодо підтвердження авторської моделі типології студентів як політичних акторів.
3. Виникає питання, чи визначала / порівнювала дисертантка рівень довіри до онлайн практик політичної участі та традиційних, адже у дисертаційній роботі окреслено низький рівень довіри студентів до політичних інститутів, адже, можливо, низький рівень залученості в політичні процеси, особливо в інформаційному суспільстві, можуть бути обумовлені саме ставлення до нових цифрових форм участі та комунікацій.
4. Хотілось б дізнатися авторську позицію щодо того, чи можна казати про те, що студентський абсентеїзм відрізняється від загалом абсентеїзму молоді, чи є характерні риси чи причини, характерні лише для студентів?

Перелічені зауваження не є принциповими, не можуть розглядатися як суттєві недоліки дисертації і істотно впливати на загальну позитивну оцінку роботи як завершеного, оригінального, актуального наукового дослідження.

9. Загальні висновки щодо тексту дисертаційної роботи

Підсумовуючи вищезазначене і зважаючи на актуальність, наукову новизну сформульованих положень, практичну спрямованість отриманих результатів, їхню обґрунтованість і достовірність, а також науково-практичну цінність висновків є достатні підстави вважати, що дисертація Крижанівської Вікторії Ігорівни на тему «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві» є самостійним, оригінальним і завершеним науковим дослідженням феномену абсентеїзму саме в області соціології. В роботі отримано нові наукові результати, які в сукупності дозволили реалізувати наукову мету – визначити причини і наслідки студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві.

Отже, дисертаційна робота відповідає вимогам спеціальності 054 – Соціологія, вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам Наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 054 – Соціологія.

Офіційний опонент,
доктор соціологічних наук,
професор, професор кафедри
філософії та соціології
Маріупольського державного
університету

Яна ЗОСЬКА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 08:09:33 03.11.2023

Назва файлу з підписом: vidguk zoska.docx.p7s

Розмір файлу з підписом: 48.1 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: vidguk zoska.docx

Розмір файлу без підпису: 30.0 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Зоська Яна Володимирівна

П.І.Б.: Зоська Яна Володимирівна

Країна: Україна

РНОКПП: 2585004349

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 09:09:20 03.11.2023

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF9704000000D6991600AF009801

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований